

Стефанія Яворська,

доктор педагогічних наук, професор,
Комунальний вищий навчальний заклад
«Київський університет імені Бориса Грінченка»
(м. Київ)

Stefaniya Yavorska,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
MHSI «Borys Grinchenko Kyiv University»
(Kyiv)

УДК 373: 811.161.2

РОБОТА З ЛЕКСЕМОЮ У СТРУКТУРІ ВИСЛОВЛЮВАННЯ З ПОЗИЦІЙ АКМЕОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ

WORKING WITH A LEXSEME IN THE UTTEYANCE FROM THE POINT OF AN AKMEOLOGICAL APPROACH

У статті проаналізовано можливості слова, вплив мовлення на розвиток інтелектуальних та моральних якостей особистості. Узагальнено концепції викладання мовленнєвого курсу як акмеологічної проблеми на немовних спеціальностях, окреслено найважливіші вміння і навички, що є основою комунікативної компетентності майбутнього фахівця. Наведено вправи, які сприяють збагаченню усного і писемного мовлення студентів.

Ключові слова: акмеологія, мовна освіта, мовленнєва культура, компетентність, фахівці, багатоаспектна спеціальність, вміння і навички, висловлювання, мовні норми.

The article analyzes the possibilities of speech, speech influence on the development of intellectual and moral qualities of personality generalized concept of teaching speech rate as acmeological problems in non-language majors, identified the most important skills that are the foundation of linguistic competence of future specialist.

Shows exercises that contribute to the enrichment of oral and written language students. A skilful use of lexical depository of the Ukrainian language is determined to be one of the indicators of a perfect speaking skill. The educational and teaching aspects of the enrichment of the creative sphere of thinking of students of non-philological specialties are disclosed. The novelty of the scientific work is in the search and usage of such ways of work with lexis, methods and forms of students' speech enrichment and expressiveness which according to the character and structure could be in line with students' creative development and could meet the peculiarities of their future professional activity.

Keywords: acmeology, language education, language culture, expertise, experts, multifaceted specialty skills, speech, language rules.

В статье анализируются возможности слова, влияние развития речи на личность, ее интеллектуальные и моральные качества. Обобщаются концепции преподавания курса развития речи на нефилологических специальностях как акмеологическая проблема, определены умения и навыки, являющиеся основой языковой компетентности будущего специалиста. Приводятся образцы упражнений, способствующих обогащению устной и письменной речи студентов.

Ключевые слова: акмеология, языковое образование, речевая культура, компетентность, специалист, многоаспектная специальность, умения и навыки, высказывания, языковые нормы.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сучасна вища школа покликана поставити на високий рівень роботу над підвищенням усної і писемної культури мовлення студентів як філологічного, так і нефілологічного профілів навчання, формувати мовленнєву компетентність майбутнього фахівця з позицій акмеологічного підходу (акме – вершина, досягнення, зрілість розвитку особистості, досягнення нею найвищих показників у її діяльності і творчості). Акмеологія як наука про механізми вдосконалення людської діяльності досліджує умови, закономірності просування людини до вершин професійної діяльності та зрілості і ставить за мету виявити якості та характерні риси, які варто розвивати в різні вікові часи, аби домогтися найбільшої довершеності її творчих можливостей.

Правильне, літературне, багате і виразне висловлення, вміння добирати відповідні терміни мовою майбутньої професії є тим чинником, який допомагає швидкому засвоєнню дисципліни, сприяє оволодінню особливостями її норм, що в цілому позитивно впливає на зростання студента як фахівця, а в подальшому потребує від нього не лише знань, а й спрямовує на підвищення загальної мовленнєвої культури громадян. Виникла потреба користуватися українською мовою не лише в розмовному стилі, але й на виробництві, у багатоманітних сферах діяльності.

Оскільки лексика будь-якої нефілологічної спеціальності багатоаспектна – економічна, фінансова, виробнича, управлінська, технічна тощо, – діапазон її запитів досить точний: використання усталених термінів, формулювань, зворотів мови, які характеризують стандартні ситуації в певній галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких безпосередньо розкривається форми роботи з лексемою у структурі висловлювання з позицій акмеологічного підходу. Багатоаспектній проблемі формування культури мовлення науковці присвятили чимало теоретичних досліджень, зокрема мовознавці Т.Б. Гриценко, М.В. Гуць, С.Я. Ермоленко, Г.М. Кацавець, Т.Ю. Ковалевська, Л.І. Мацько, Л.В. Струганець, С.В. Шевчук та ін., дидакти і лінгводидакти О.М. Біляєв, В.Г. Заєць, С.О. Караман, В.Я. Мельничайко, Е.Я. Палихата та ін.). Властивості слова та якості мовлення розглядали Н.Д.Бабич, Н.Б. Голуб, О.М. Горошкіна, Г. І. Дідук, М.І. Пентиліук та ін. Аналіз наукових праць, навчальних та методичних посібників, досвіду педагогічної підготовки майбутніх фахівців, написаних ними творчих робіт, виконання професійно зорієнтованих завдань свідчать про те, що фактично немає програми та належного методичного забезпечення спеціального мовленнєвого курсу з української мови за професійним спрямуванням для різних спеціальностей. Студенти не завжди вміють дібрати з лексичної скарбниці української мови і доречно вжити слово, визначити його значення, правильно використати в усному і писемному мовленні. Недостатньо подібних вправ у чинних підручниках.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю професійного спрямування мовного курсу у вищій школі різного профілю, підвищення запитів до мовлення випускників, відсутність єдиних методичних і змістових вимог.

Формулювання цілей статті (постановка завдання): проаналізувати вплив українського професійного мовлення на розвиток особистості студента, його інтелектуальні, творчі та моральні якості, узагальнити концепції викладання мовленнєвого курсу на немовних спеціальностях.

Виклад основного матеріалу та аналіз отриманих наукових результатів. Сучасна вища школа характеризується великою різноманітністю спеціальностей і спеціалізацій, за якими ведеться підготовка фахівців для різних галузей науки, культури, народного господарства, тому й вимоги до мовлення дипломованих фахівців мають бути різні. У досягненні бажаних результатів мовленнєва діяльність інженера чи агронома є лише супровідною, допоміжною, а для вчителя, юриста, журналіста тощо вміння правильно висловити думку – найважливіший інструмент у повсякденній роботі.

Щоб стимулювати цілеспрямовану роботу кожного студента над удосконаленням його мовленнєвої компетентності, викладач-філолог має добре усвідомлювати особливості спілкування людей різного фаху, знати потреби кожної спеціальності, бачити зв'язок між набутими вміннями і результатами професійної діяльності.

Мовленнєва підготовка – це одна з важливих складових, що забезпечує випуск фахівців з вищою освітою, які мають усвідомити роль українського професійного мовлення у національно-культурному та державному відродженні України, стати носіями та пропагандистами культури поведінки на виробництві.

У науковій літературі [3;4;5] серед найважливіших умінь, що є основою мовленнєвої компетентності майбутнього фахівця, зазвичай виділяють такі:

- вести діалог, дотримуючись вимог мовленнєвого етикету в різних
- життєвих ситуаціях, зокрема під час безпосереднього спілкування, на зборах, виробничих засіданнях, ділових зустрічах, розмовах по телефону, у дружньому колі;
- правильно, відповідно до мовних норм будувати усні монологічні висловлювання (виступити на засіданні з повідомленням, доповіддю, поділитися побаченням, почутим, пережитим), виражати своє ставлення до обговорюваної проблеми, уміти роз'яснити певні питання з фаху;
- сприймати на слух діалог, уміти зосереджувати увагу на осмисленні висловлювання щодо теми, фактів; використовувати різні можливості відновлювати почуте (запис із використанням ключових слів, зосередження уваги на основному, складанню плану або тез тощо) залежно від комунікативних завдань (участь у дискусії, передавання та використання інформації у професійній діяльності);
- створювати тексти різних стилів, жанрів мовлення.

Крім того, студенти оволодівають також вміннями тлумачити українську лексику (загальнолітературну та термінологічно-професійну), сприймати на слух науково-навчальні та професійно-виробничі тексти, спілкуватися українською мовою під час навчального процесу (на практичних та лекційних заняттях); розвивають навички складати виробничо-професійну документацію, будувати висловлювання українською мовою з дотриманням української літературної мови та врахуванням комунікативних якостей мовлення.

Змістовне, виразне, доречне висловлювання, правильна, логічна побудова фрази, вміння точно добирати слова в кожному конкретному випадку залежно від їх значення свідчить про високу культуру мовлення людини. Великого значення можливостям слова надавав В. Сухомлинський: «Слово – це найтонший різець, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру. Вміти користуватися ним – велике мистецтво. Словом можеш створити красу душі, а можна й спотворити її. Тож оволодіймо цим різцем так, щоб з-під наших рук виходила тільки краса!» (Вибрані твори в 5 т. – К., 1977. – Т. 5. – С. 236).

Зазначимо, що з порушенням норм слововжитку в нашому повсякденному житті стикаємось не так уже й рідко, тому систематична робота з розвитку навичок умілого користування словом стає необхідною.

Для поліпшення мовної і мовленнєвої грамотності випускника вищого навчального закладу необхідно продумати систему тренувальних вправ, у процесі виконання яких виробляються і вдосконалюються необхідні вміння і навички, враховуються багатство і різноманітність виражальних засобів, точність і виразність висловлювання. Серед застосовуваних вправ доцільно пропонувати такі, що формували б навички шукати найкращого способу вираження думки. Наприклад:

- У запропонованому тексті замінити недоречно вжиті слова.
- Доповнити речення, завершивши висловлену думку.
- Дібрати фразеологізми до виділених слів.
- Відредагувати текст, уникаючи тавтології окремих слів.
- Побудувати діалог (на задану тему; за ситуацією, що склалася; з уживанням певних конструкцій тощо).

У роботі над розвитком мовлення важливого значення надається поєднанню її з вивченням граматики та інших розділів курсу, що має бути в центрі уваги на будь-якому занятті. Показником мовного і мовленнєвого розвитку студентів є їхні усні та письмові висловлювання, а також самостійні творчі роботи, в яких виявляється цілий комплекс найрізноманітніших умінь і навичок користуватися наявним запасом слів, правильно будувати різні за структурою речення, розташовувати їх у логічній послідовності під час створення тексту.

Серед завдань, які можна запропонувати студентам, ефективними будуть і такі:

- Ситуативна вправа.

Ви опинилися на березі моря. Опишіть картину, що відкрилася перед вами.

Додаткове завдання. Визначте обраний стиль, поясніть пунктограми, випишіть слова з орфограмами, з'ясуйте написання. Зробіть орфографічний розбір двох слів, визначте морфемну будову.

- До наведених слів доберіть ті, з якими вони сполучаються, складіть із ними речення; підкресліть орфограми, поясніть їх.

Варіант 1. *А. Особливий. Б. Особовий.* Назва, посвідчення, щастя, уподобання, склад, характер, охорона, бібліотека, справа, рахунок.

А. Витрата. Б. Видаток. Вода, бюджет, матеріали, повітря, енергія, пальне, пара, списати на, об'ємний, рідина.

Варіант 2. *А. Житловий. Б. Жилий.* Будинок, управління, район, площа, питання, фонд, проблема, відділ, будівництво, місцевість.

А. Устаткування. Б. Обладнання. Лабораторне, силове, машинне, серійне, розвантажувальне, зварювальне, знімне, гальмівне, експериментальне, приладове. Наведені слова мають два значення. Третє значення – зайве, воно стосується іншого, однозначного слова. Вкажіть номер цього «зайвого» значення і назвіть слово, якому воно відповідає. Складіть речення.

Лавина.

1. Величезна маса снігу, льоду, що зсувається з гірських схилів.
2. Вічнозелена південна чагарникова рослина родини губоцвітих, із якої добувають ефірну олію.
3. Велика кількість, сукупність кого, чого-небудь, що нестримно рухається суцільною масою (перен).

Двірник.

1. Розм. Непородний дворовий собака.
2. Працівник будинкоуправління, що стежить за чистотою і порядком у дворі й на вулиці біля двору.
3. Розм. Рухома стрілка для механічного очищення вітрового скла автомашини, від снігу, пилу, крапель.

Парадокс.

1. Думка, судження, що різко розходяться зі звичайним, загальноприйнятим і суперечить (інколи тільки на перший погляд) тверезому глуздові; нелогічний збіг обставин.

2. Заупокійна молитва.

3. Несподіване явище, яке не відповідає звичайним науковим уявленням.

Сприяють збагаченню лексики вправи на вживання паронімів – категорії слів, близьких своїм звучанням, але різних за значенням і написанням, наприклад: *гривна – гривня, дискусія – диспут, зумовлювати – обумовлювати, гуманний – гуманістичний – гуманітарний, цінний ціннісний – ціновий* тощо. Грамотно застосувати їх під час письма допоможуть такі завдання:

- З'ясувати значення наведених паронімів, скласти з ними речення; пояснити особливості написання.

А. Сеньйорита. Б. Синьйорина.

1. В Італії – слово, що додається до прізвища або імені неодруженої жінки, а також форма ввічливого звертання до такої жінки; панна, молода дівчина.

2. Ввічливе називання, звертання до дівчини в Іспанії та іспаномовних країнах.

А. Програмний. Б. Програмовий. В. Програмований.

1. Який містить у собі програму, визначає політичну платформу, якою керуються.

2. Який міститься в навчальній програмі.

3. Який здійснюється за допомогою програмування і навчальних пристроїв..

Завдання викладача – розширювати фахову компетентність майбутнього випускника, враховувати комунікативну особливість його спеціальності, акцентувати увагу на професійне спілкування, опрацьовувати термінологічну лексику, оволодіння якою є своєрідним показником, що визначає рівень підготовленості студента до практичної діяльності.

Формування мовленнєвих умінь і навичок на основі необхідної термінології є надзвичайно актуальним для викладання української мови на нефілологічних факультетах, оскільки саме під час навчання у виші формуються засади лексичного запасу.

Вільне володіння лексичним багатством організовує мовну структуру наукового тексту, сприяє його розумінню, розширенню можливостей правильного вибору термінологічних одиниць для створення висловлювань профорієнтаційного змісту, складних випадків терміновживання під час виконання різних видів вправ (редагування, переклад термінів з російської мови, переказ, створення ситуативних завдань тощо).

Заняття слід спрямовувати на активне формування мовлення студентів упродовж усього періоду навчання, що забезпечуватиме зростання якості знань, засвоєння особливостей усної та писемної форм літературної мови, професійно-термінологічної лексики; сприятиме загальному розвитку мовленнєвих умінь та навичок студентів; удосконаленню нормативних та комунікативних якостей спілкування.

Сьогодні навчання не можна розуміти як набування суми знань та навичок, а треба розглядати як процес становлення фахівця. Тому на заняттях з української мови, крім навчальної мети, має здійснюватися і виховна, яка потребує відповідної роботи над формуванням національномовної особистості. Забезпечать виховну спрямованість навчання вдало дібрані тексти про побут народу, чуйність та доброзичливість, милосердя, фольклорні надбання тощо. Одним із вагомих чинників у процесі розвитку мовленнєвих умінь є культурологічний фактор. Належна увага має приділятися матеріалам документів, із якими майбутні спеціалісти будуть стикатися на виробництві.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, майбутній фахівець має прагнути досягнути акмерівні засобами мови у професійній діяльності. Концептуальним для формування професійного мовної діяльності студентів має бути: безперервна мовленнєва практика, побудована на принципах системності, систематичності, комунікативної діяльності, навчальної доцільності, ґрунтуватися на вміннях спостерігати, сприймати, аналізувати, відтворювати, конструювати, редагувати, вдосконалювати тексти художнього, офіційно-ділового та наукового стилів спілкування.

У роботі з розвитку мовлення, в аналізі і створенні зв'язних текстів особливої ваги набуває мотивація спілкування, осмислення її мети, добір фактичного матеріалу, необхідного для її досягнення. Будь-яке створюване висловлювання має бути спрямоване на адресата, враховувати особливості його акмеологічного розвитку, можливості сприймати, усвідомлювати і засвоювати передану інформацію, тобто враховувати ресурси розвитку творчого потенціалу майбутнього фахівця. Це розвиватиме у студентів необхідні комунікативні та мовні навички, вміння спілкуватися в різних життєвих і службових ситуаціях.

Апробація результатів дослідження здійснена під час проведення заняття з української мови за професійним спрямуванням на перших курсах різного профілю у вищих навчальних закладах України.

Мета подальших пошуків – розвиток комунікативної та мисленнєвотворчої компетентності, повноцінне формування національномовної особистості, зростання професійної майстерності випускника. Розвиток мовлення студентів вищої школи має стати обов'язком викладачів гуманітарних і негуманітарних дисциплін. Для забезпечення майбутніх фахівців необхідними знаннями слід ввести в навчальні плани всіх спеціальностей спецкурс «Педагогіка і психологія ділового мовлення», дисципліну «Українське ділове мовлення».

1. Культура фахового мовлення: навч. посіб. / за ред. Н.Д.Бабич. – Чернівці: Книги – XXI, 2005.
2. Коваль А.П. Культура ділового спілкування / А.П. Коваль. – К., 1992.
3. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спрямування: навч. посіб. / З.Мацюк, Н.Станкевич. – К.: Каравела, 2008.
4. Палихата Е.Я. Культура наукового і ділового мовлення / Е.Я.Палихата: навч. посібн. – Тернопіль: ПМП РОМС.– К, 1998.
5. Шевчук С.В. Українське ділове мовлення: підручник / С.В.Шевчук. – К.: Арій, 2009.
6. Яворська С.Т. Завдання і тести для перевірки знань із синтаксису: навч. посібн. / С.Т. Яворська.– Донецьк: ТОВ «Лебідь», 2000.

